

УДК 340.115

DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-24

МЕДІАЦІЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: МІФ ЧИ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Ростовська К. В.,

доктор юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61077, майдан Свободи, 4,
e-mail: karina.rostovskaya84@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6478-9114>

Гришина Н. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61077, Майдан Свободи, 4,
e-mail: grishinanavi@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6828-5338>

АНОТАЦІЯ: у правовому житті сучасного світу звичні способи вирішення правових спорів (конфліктів) не завжди є ефективними, оскільки, як правило, залишаються незадоволеними інтереси та потреби однієї, а то й обох сторін конфлікту. Звернення до державних органів з приводу кожного правового конфлікту призводить до перевантаження судів та адміністративних органів. Альтернативою покращення доступу до правосуддя та зменшення навантаження на суди є застосування інших альтернативних способів вирішення правових спорів, наприклад медіації.

Стаття присвячена розгляду особливостей застосування процедури медіації в адміністративному судочинстві. Висвітленні ознаки адміністративно-правового спору, а також особливості проведення процедури медіації.

Даній проблематиці були присвячені роботи вітчизняних вчених, серед яких Сидельніков О.Д., Красіловська З.В., Лиско А, Мазаракі Н.А. та інші.

Медіація – добровільна та конфіденційна процедура позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйнятної рішення.

Сфера адміністративних спорів найбільш складна для застосування процедури медіації. Це обумовлюється характерними для таких спорів особливостями, а також самою правовою природою суб'єктів адміністративних правовідносин. Саме через це, деякі вітчизняні дослідники вказують на часткову немедіабельності таких спорів, оскільки однією зі сторін завжди виступає орган публічної адміністрації.

При цьому, досягнення компромісу між органами публічної адміністрації та громадянином є пріоритетним напрямком діяльності держави та органів місцевого самоврядування.

Процедуру медіації можна застосовувати лише в деяких адміністративних спорах. При цьому можна виділити переваги застосування процедури медіації при вирішенні адміністративно-правових спорів: результативності, економія коштів, економія часу, швидкість, конфіденційність, розвантаження адміністративних судів, втілення принципу сервісної концепції держави, принципу верховенства права та належного урядування.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: адміністративне судочинство, правовий спір, адміністративно-правовий конфлікт, орган державної влади, приватна особа, альтернативний спосіб, процедура, медіація, досудовий порядок, принципи.

МЕДИАЦИЯ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: МИФ ИЛИ РЕАЛИИ СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ

Ростовская К. В.,

доктор юридических наук, доцент,
доцент кафедры государственно-
правовых дисциплин
юридического факультета
Харьковского национального университета
имени В. Н. Каразина
г. Харьков, 61022, площадь Свободы 4,
e-mail: karina.rostovskaya84@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6478-9114>

Гришина Н. В.,

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры государственно-
правовых дисциплин
юридического факультета
Харьковского национального университета
имени В. Н. Каразина
г. Харьков, 61022, площадь Свободы 4,
e-mail: grishinanavi@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6828-5338>

АННОТАЦИЯ: в правовой жизни современного мира обычные способы решения правовых споров (конфликтов) не всегда являются эффективными, как правило, остаются неудовлетворенными интересы и потребности одной или обеих сторон конфликта. Обращения к государственным органам по поводу любого правового конфликта приводит к перегрузки судов и административных органов. Альтернативой для улучшения доступа к правосудию, а также уменьшения нагрузки на суды является применение других альтернативных способов решения правовых споров, к примеру медиации.

Статья посвящена рассмотрению особенностей применения процедуры медиации в административном судопроизводстве. Освещены признаки административно-правового спора, а также особенности проведения процедуры медиации.

Эту проблематику в своих трудах освещали отечественные ученые, среди которых Сидельников А. Д., Красиловская З. В., Лыско А., Мазараки Н. А. и другие.

Медиация – добровольная и конфиденциальная процедура внесудебного урегулирования спора (конфликта), в которой медиатор (посредник) помогает сторонам в понимании их интересов и поиску эффективных путей достижения взаимоприемлемого решения.

Сфера административных споров одна из сложнейших для применения процедуры медиации. Это обуславливается характерными для таких споров особенностями, а также правовой природой субъектов административных правоотношений. Именно из-за этого, некоторые отечественные исследователи указывают на частичную немедиабельность таких споров, так как одной из сторон всегда выступает орган публичной администрации.

При этом, достижения компромисса между органом публичной администрации и гражданами является приоритетным направлением деятельности государства и органов местного управления.

Процедуру медиации возможно применять в некоторых административных спорах. Можно выделить преимущества применения процедуры медиации при разрешении административно-правовых споров: результативность, экономия средств, экономия времени, скорость, конфиденциальность, разгрузка административных судов, внедрения принципа сервисной концепции государства, принципа верховенства права и должного урегулирования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: административное судопроизводство, правовой спор, административно-правовой конфликт, орган государственной власти, частное лицо, альтернативный способ, процедура, медиация, досудебный порядок, принципы.

MEDIATION IN ADMINISTRATIVE PROCEEDING: MYTH OR REALITY NOWADAYS

Karyna Rostovska,

Doctor of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of State Law Disciplines
of V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: karina.rostovskaya84@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6478-9114>

Natalia Hryshyna,

Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of State Law Disciplines
of V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: grishinanavi@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6828-5338>

ANNOTATION: in legal life of the modern world common ways of resolution to the legal disputes (conflicts) are not always efficient, since, as a rule, interests and needs of the one side and sometimes even of the both ones are left unsatisfied. Appeal to the public authorities because of each law conflict results in overloading of courts and administrative authorities. Implementation of other alternative ways of resolution of legal disputes, for example, such as mediation, can be an option to improvement of justice access and to reduction of court overloading.

The article is devoted to reviewing the peculiarities of implementation of the method of mediation in administrative proceeding. It reports on attributes of administrative law conflict and also on peculiarities of conducting the procedure of mediation.

Scholarly works of domestic scientists such as Sydelnikov O. D., Krasilovska Z. V., Lysko A., Mazaraki N. A. and others have been devoted to this problematique.

Mediation - is a consensual and confidential procedure extrajudicial settlements of conflicts, in which a mediator helps the sides to understand their interests and search efficient ways of achieving mutually acceptable solution.

The sphere of administrative disputes is the most difficult for implementation of mediation procedure. It is specified by typical peculiarities for such disputes and also by legal nature of subjects of administrative legal relationship. Exactly because of this, some scientists refer to partial nonmediability of such disputes, as one of the side in this case is always an organ of public authority.

Approaching a compromise between public authority and a citizen is a prioritized direction of state and local authority activity.

The procedure of mediation can be applied only in certain administrative disputes. In this case it is possible to single out advantages of implementation of the mediation procedure in dealing with administrative law conflict, they are effectiveness, saving funds and time, speed, confidentiality, unloading administrative courts, embodiment the principle of service conception of the state, the principle of the rule of law and proper management.

KEY WORDS: administrative proceeding, legal dispute, administrative-law conflict, public authority, private person, alternative method, procedure, mediation, pre-trial order, principles.

Актуальність. У правовому просторі європейських країн все частіше застосовується медіація у вирішенні адміністративно-правових конфліктів. Аргументація на користь застосування медіації в адміністративних правовідносинах виражена в Рекомендації (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-особами від 5 вересня 2001 року, в якій наголошується на тому, що судові процедури на практиці не завжди підходять для врегулювання адміністративних спорів, а також, що використання альтернативних засобів врегулювання адміністративних спорів дає можливість розв'язання цих проблем і наблизити адміністративний орган до громадськості. В тому числі, звертається увага на те, що основними перевагами альтернативних засобів врегулювання адміністративних спорів можуть бути прості та гнучкі процедури, а це, в свою чергу, дає можливість швидше й економніше врегулювати спір.

Ця Рекомендація передбачає умови застосування процедури медіації для вирішення адміністративних спорів:

- має існувати змога врегулювання адміністративних спорів іншими засобами, ніж судові (в окремих випадках);
- альтернативних засіб – це не спосіб ухилитись від зобов'язань або верховенства права сторонами спору;

- альтернативні засоби вирішення адміністративного конфлікту в усіх випадках мають припускати судовий контроль, оскільки він є гарантією захисту прав для сторін;

- альтернативні засоби вирішення правового конфлікту мають забезпечувати дотримання принципів рівності й неупередженості, а також дотримання прав сторін.

З метою виконання рекомендацій, Європейська комісія з ефективності правосуддя розробила спеціальні Керівні принципи № 15 для кращого виконання Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами-приватними особами, що ухвалена Європейською комісією з ефективності правосуддя від 7 грудня 2007 р. Не маючи обов'язкового характеру, вони покликані допомогти державам-учасникам в реалізації Рекомендації Rec (2001) 9 щодо вирішення публічно-правових спорів.

Постановка проблеми. Сфера адміністративних спорів найбільш складна для застосування процедури медіації. Це обумовлюється такими характерними для таких спорів особливостями:

- учасники спору є суб'єктами нерівноправними – між ними відносини влада-підпорядкування;
- існування корупційних ризиків через домовленості між посадовою особою і приватною особою;
- у своїй діяльності орган державної влади керується публічним інтересом, не мають свободи у прийнятті рішень;
- ризик звинувачення державного службовця у перевищенні повноважень при укладенні медіаційної угоди.

Крім вказаних причин, існує ще одна – більш вагома, що створює складнощі для застосування процедури медіації – правова природа суб'єктів: згідно ч. 2 ст. 19 Конституції України, органам державної влади дозволено все те, що прямо передбачено законом. В свою чергу, для приватної особи характерно наступне – дозволено все, що не заборонено. Отож, орган державної влади не має широкої свободи в медіації при проведенні переговорів, як приватні особи.

Виклад основного матеріалу. Предметом адміністративного спору є суб'єктивні права й обов'язки, а точніше, неправомірні дії щодо них, що викликані прийняттям адміністративного акту, а також законність такого акту. Також до предмету адміністративного спору входять питання про порушення адміністративним актом законних інтересів.

Треба зазначити, що до адміністративної юрисдикції не належать спори з публічно-правових відносин, де відсутній суб'єкт, який наділений публічно-владними повноваженнями, або він не здійснює владні управлінські функції. При цьому, Європейська хартія про місцеве самоврядування визначає місцеве самоврядування як право і реальну здатність органів місцевого самоврядування регламентувати частину публічних справ і управляти ними, діючи у рамках закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення.

Підсумовуючи, можна виділити ознаки адміністративно-правового спору:

- обов'язковим суб'єктом виступає орган публічної влади або посадовець. Іншою стороною може бути приватна особа, інший адміністративний орган;
- правове становище обох сторін характеризується юридичною рівністю перед законом і судом та рівністю процесуальної правомочності;
- сутність адміністративно-правового спору складають розбіжності між суб'єктами адміністративного права;
- розбіжності пов'язані із порушенням застосування, різним тлумаченням норм публічного права і реалізацією визначених ними суб'єктивних публічних прав і обов'язків;
- предметом розбіжностей є суб'єктивні публічні права, законність адміністративних актів, які стосуються здійснення публічно-владної діяльності.
- суттєвою ознакою адміністративного спору є наявність процедури його вирішення. Можна зазначити, що форми реалізації цього спору у світовій практиці відомі такі як: судова, альтернативна та адміністративна, у тому числі шляхом звернення до органу, що видав адміністративний акт.

Медіація – добровільна та конфіденційна процедура позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйнятого рішення [1, с. 55].

Метою медіації є обговорення, усвідомлення й опрацювання складної конфліктної ситуації задля оптимального виходу з неї. В цьому обговоренні є місце поглядам, думкам, часто несумісним, щодо самих подій або варіантів виходу з важкої ситуації. Результатом успішної медіації - досягнута під час обговорення угода. Рішення, прийняті в медіації, можуть бути закріплені в угоді тоді, коли кожна зі сторін конфлікту їх визнає.

Головними передумовами процедури медіації є: прагнення сторін на мирне врегулювання конфлікту або спору та добровільність участі в процедурі. Об'єднавши свої зусилля, задля врегулювання проблеми, сторони замість сприйняття опонента як ворога, можуть досягти домовленостей, які передбачають взаємну згоду, а саме консенсусу, після досягнення якого, сторони приймають рішення, яке дозволяє будувати подальші взаємовідносини і спільну діяльність.

Медіація має суттєві відмінності від інших альтернативних способів урегулювання конфліктів, зокрема від переговорів та арбітражу.

Основними характерними рисами медіації є:

- медіація є особливим видом переговорів;
- участь медіатора, який не є представником жодної зі сторін;
- медіатор сприяє обом сторонам у проведенні переговорів і досягненні рішення;
- медіатор не досліджує докази, не встановлює факти;
- медіатор не примушує сторони до прийняття певного рішення та не надає поради щодо можливих варіантів рішень;
- медіатор не виносить обов'язкового для сторін рішення;
- передбачається активна роль сторін у переговорах щодо пошуку можливих рішень.

Тому, медіація є специфічною формою переговорів, а її природа визначена роллю і місцем медіатора в процедурі.

Процес застосування медіації не обмежений жодною галуззю права. Це може бути:

- примирення потерпілого і правопорушника (вчинено злочини невеликої тяжкості чи необережний злочин середньої тяжкості);
- сімейні відносини подружжя та встановлення поза шлюбом;
- добропорядне сусідство;
- порозуміння сторін у трудових правовідносинах;
- вирішення проблем відшкодування моральної або матеріальної шкоди;
- у галузі корпоративного управління
- в адміністративних справах;
- у господарських спорах між суб'єктами підприємницької діяльності [2, с. 125].

Механізм процедури медіації виражається у системі певних принципів, які враховують досвід застосування процедури медіації у різних державах, менталітет та правові традиції держави [3, с. 205].

Принцип добровільності розкривається в тому, що сторони не можуть бути примушені до участі в процедурі медіації (окрім випадків, коли медіація є обов'язковим досудовим порядком вирішення спору); сторони в будь-який момент, на будь-якій стадії мають право відмовитися продовжувати процедуру медіації; вибір медіатора погоджується сторонами.

Принцип рівноправності наголошує на тому, що учасники мають рівні права як у висловленні своїх інтересів так і у вираженні своїх точок зору щодо процедури медіації та вирішення самого конфлікту.

Принцип конфіденційності передбачає, що сторони, які беруть участь у процедурі медіації, зобов'язані зберігати в таємниці, не розповсюджувати, не використовувати в інших цілях отриману інформацію. Це дозволяє учасника обговорювати свої реальні інтереси.

Принцип незалежності та неупередженості медіатора характеризується тим, що медіатор (посередник) не повинен мати із сторонами відносин, які б могли б вплинути на результат медіації. Як неупереджений, медіатор не може нав'язувати будь-якій із сторін свою точку зору щодо рішення у спорі (конфлікті).

Принцип структурованості та гнучкості медіації. Структурованість даної процедури означає, що медіатор будує переговори в чіткій послідовності. Практика, як вітчизняна так і зарубіжна, показують, що існують певні стадії медіації, а тому медіатор має рухатися послідовно від одної стадії до іншої. Завдяки структурованості медіаційної процедури можна досягти бажаного результату в урегулюванні спору або конфлікту. На відміну від судового процесу, медіація є гнучкою, тобто має довільний та довірливий характер самого процесу. Гнучкість надає сторонам бути готовими до вислуховування і розуміння, а також у розумінні інтересів і потреб іншої сторони.

Деякі вітчизняні дослідники вказують на частковій немедіабельності адміністративних спорів, що зумовлюється особливостями суб'єктного складу адміністративних правовідносин, оскільки однією зі сторін завжди виступає орган публічної адміністрації [4, с. 9].

Але при цьому, аналіз даної проблеми переконує у протилежному, оскільки досягнення компромісу між органами публічної адміністрації та громадянином є пріоритетним напрямком діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Це зазначає і Конституційний Суд України у рішенні від 09.07.2002 р. (справа про досудове врегулювання спорів), де вказується, що право на судовий захист не виключає у суб'єктів правовідносин можливості досудового врегулювання адміністративно-правових спорів. Це означає, що вибір засобу правового захисту, в тому числі й досудового врегулювання адміністративно-правового спору, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно його використовує, виходячи з власних інтересів, при цьому орган виконавчої влади має обов'язок якщо не ініціювати процедуру примирення, або прийняти пропозицію щодо вирішення ситуації у позасудовому порядку.

Процедуру медіації можна застосовувати лише в деяких адміністративних спорах [4; 5; 6, с. 200–207]:

- спори, які виникли з підстав оскарження правових актів індивідуальної дії, дій чи бездіяльності органів державної влади;
- спори, які виникли з приводу прийняття на публічну службу, її проходження та звільнення з публічної служби;
- спори, що виникають з приводу укладення, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;
- деякі спори за зверненням органів державної влади;
- спори, які виникають з приводу виплат між приватними особами та органами державної влади;
- спори, що виникають з оскарження рішень виконавців;
- спори, які виникають із публічно-приватного партнерства;
- деякі інвестиційні спори за участю держави.

Поряд з цим в межах процедури досудового примирення сторін не можуть бути врегульовані конфлікти, що характеризуються:

- правопорушення може тягти за собою кримінальне покарання;
- конфлікт можна вирішити лише шляхом процедури доказування;
- мета судового процесу направлена виключно на вирішення певної правової проблеми.

Особливі вимоги виникають щодо оплати праці медіатора. Оскільки однією зі сторін є орган державної влади, який виступає від імені держави або територіальної громади, кошти на оплату праці медіатора повинні бути передбачені у державному або місцевому бюджеті, що в свою чергу обмежує сторони у виборі медіатора, так як оплата праці медіатора не може бути великою. Для вирішення цього питання потрібно з'ясувати, у якій формі буде здійснюватись діяльність медіатора: або медіатор, як представник громадської організації, або приватні медіатори, або медіація, як діяльність окремих працівників судової гілки влади (це може бути суддя чи інший співробітник суду, що спеціалізується на медіації) [7, с. 225–236].

Висновки. Проблемою застосування процедури медіації при вирішенні адміністративних спорів є низький рівень розвитку системи приведення у виконання угод за результатами медіації та інших угод про примирення (якщо це не мирова угода, затверджена судом). Відсутність механізму примусового виконання угоди за результатами медіації істотно знижує кількість звернень до цієї процедури, бо ставить під сумнів доцільність цієї процедури.

На сьогодні, українське адміністративне судочинство не досить використовує потенціал досудового порядку врегулювання спорів. Використовується тільки тоді, коли такий вид вирішення спорів передбачений договором між сторонами спору. При цьому, треба зазначити, що запровадження обов'язкового попереднього досудового порядку розгляду ряду категорій спорів не можна вважати обмеженням права на судовий захист, оскільки для осіб зберігається право звернутися до суду для розгляду справи по суті після досудового порядку врегулювання правового конфлікту. Крім цього можуть оскаржити рішення досудового адміністративного й іншого органу в судовому порядку.

Можна виділити переваги процедури медіації в адміністративних спорах, серед яких:

- досить високий ступень результативності;
- економія коштів як з боку держави так і з боку приватних осіб;
- економія часу – швидкість;
- конфіденційність;
- розвантаження адміністративних судів;
- втілення принципу сервісної концепції держави, принципу верховенства права та належного урядування.

Крім цього, треба зазначити, що на сьогодні в Україні відсутній законодавчий акт, щодо повноцінного правового регулювання процедури медіації. А це унеможливує широкому застосуванню процедури для вирішення будь-яких, в тому числі й адміністративних спорів та конфліктів. Але, треба наголосити, що суспільний запит на альтернативні методи вирішення адміністративно-правових конфліктів в державі сформувався.

ЛІТЕРАТУРА

1. Можайкіна О. С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 5. С. 55;
2. Махова Л. О. Переваги впровадження в Україні інституту медіації як позасудового способу врегулювання господарських спорів. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 6. С. 125;
3. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. ... докт.юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 470 с;
4. Сидельніков О. Д. Проблематика примирення сторін в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2017. 21 с;

5. Лиско А. Проблеми впровадження та проведення медіації в адміністративному судочинстві України. URL: www.gromada.lviv.ua/analytic/587;
6. Красіловська З. В. Умови застосування медіації для врегулювання спорів із органами публічної влади: вітчизняний та зарубіжний аспекти. Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 4 (51). С. 200–207;
7. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах. Право України. 2011. № 11–12. С. 225–236.

REFERENCES

1. Mozhajkina O. S. Ponjattja ta zmist osnovnyh pryncypiv mediacii' v civil'no-pravovyh vidnosynah. Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' jursprudencii'. 2017. № 5. S. 55;
2. Mahova L. O. Perevagy vprovadzhenja v Ukraїni instytutu mediacii' jak pozasudovogo sposobu vreguljuvannja gospodars'kyh sporiv. Porivnjal'no-analityчне pravo. 2016. № 6. S. 125;
3. Mazaraki N. A. Teoretyko-pravovi zasady zaprovadzhenja mediacii' v Ukraїni: dys. ... dokt.juryd. nauk: 12.00.01. Kyi'v, 2019. 470 s;
4. Cydel'nikov O. D. Ppoblematyka ppymupennja ctopin v administratyvnomu sudochynstvi: avtofef. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.07.Harkiv, 2017. 21 s;
5. Lysko A. Problemy vprovadzhenja ta provedennja mediacii' v administratyvnomu sudochynstvi Ukraїny. URL: www.gromada.lviv.ua/analytic/587;
6. Krasilovs'ka Z. V. Umovy zastosuvannja mediacii' dlja vreguljuvannja sporiv iz organamy publichnoi' vlady: vitchyznjanyj ta zarubizhnyj aspekty. Teorija ta praktyka derzhavnogo upravlinnja. 2015. Vyp. 4 (51). S. 200–207;
7. Kysel'ova T. Ppravove peguljuvannja vidnocyv iz nadannja poslug mediacii' u zapubizhnyx kraїnax. Ppavo Ukraїny. 2011. № 11–12. С. 225–236.